

Název projektu:

Redesign Statistického informačního systému v návaznosti na zavádění eGovernmentu v ČR

Příjemce: Česká republika – Český statistický úřad

Registrační číslo projektu: CZ.1.06/1.1.00/07.06396

Příloha k zadávací dokumentaci veřejné zakázky „Integrační nástroje, vstupní a výstupní subsystém“

Příloha č. 45

Zásady úpravy statistických výkazů a dotazníků, Metodická příručka, ČSÚ 2003

Název souboru: RSIS_ZD001P45_UPRAVA_VYKAZU.pdf

Počet stran přílohy (bez tohoto krycího listu): 35

Administrace přílohy: Ing. Ebbo Petrikovits

Verze ke zveřejnění

Český statistický úřad
Odbor obecné metodiky

Zásady úpravy statistických výkazů a dotazníků

Metodická příručka

Praha, březen 2003

I. TITULNÍ STRÁNKA FORMULÁŘE

První stránka formuláře statistického zjišťování prováděného Českým statistickým úřadem obsahuje především logo ČSÚ jako orgánu provádějícího zjišťování, název, sledované období, značku formuláře, registrační doložku, informace o zpravodajské povinnosti popř. sdělení o dobrovolné účasti ve zjišťování a lhůty k poskytnutí údajů. Dále se na titulní stránce uvádí adresa pro odeslání formuláře, popř. kontakt na zpracovatele, identifikační údaje zpravodajské jednotky, vysvětlivky pro vyplnění záhlaví popř. obecné vysvětlivky. U některých dotazníků, zejména těch, které jsou zpracovávány skenováním mohou mít tyto údaje i jinou posloupnost. Zpravidla na konci titulní stránky se ponechává místo pro komentář, kam může zpravodajská jednotka napsat vysvětlení logických nesrovnalostí nebo mimořádného vývoje ve vykazovaných datech.

I.1 Logo ČSÚ

U zjišťování prováděných Českým statistickým úřadem se uvádí v levém horním rohu titulní stránky jednotné logo ČSÚ.

Vzor 1

I.2 Název statistického zjišťování

Název statistického zjišťování obsahuje:

- periodicitu zjišťování a typ formuláře: *měsíční výkaz, čtvrtletní dotazník apod.*,
- předmět zjišťování: *o práci, o sklizni,*
- popř. odvětví: *v průmyslu, ve stavebnictví, v produkčních odvětvích.*

Vzor 2

**Čtvrtletní výkaz
o prodeji rostlinných výrobků**

I.3 Sledované období

Sledované období je umístěno pod názvem zjišťování a má tyto podoby:

Vzor 3

za měsíc 2003

za kalendářní čtvrtletí 2003, za čtvrtletí 2003,
od 1. 1. do konce čtvrtletí

za kalendářní rok 2003, za rok 2003, v roce 2003

od 1.1. do 2003,
k 1. 8. 2003

I.4 Značka statistického formuláře

Značka statistického formuláře je zkratka názvu zjišťování. Značka se skládá z alfabetských a numerických znaků.

Vzor 4

Zem 13-02

Alfabetická část je složena buď z části slova nebo z prvních písmen slov názvu zjišťování a odkazuje na:

- odvětví (Prům - průmysl, Dop - doprava),
- či účel zjišťování (RES-MJ - místní jednotky pro Registr ekonomických subjektů);

numerická část obsahuje:

- před pomlčkou pořadové číslo zjišťování v rámci odvětví,
- za pomlčkou periodicitu zjišťování: u měsíčních zjišťování číslo **12**, u čtvrtletních **04**, u pololetních **02**, u ročních **01**. U nepravidelných zjišťování se uvádí číslo **99**, popř. konkrétní rok zjišťování.

Příklad 1

Dotazník o kapacitě ubytovacích zařízení má značku CR 9-01, která znamená:

CR ... šetření se týká odvětví cestovního ruchu,

9 ... tomuto zjišťování bylo přiděleno pořadové číslo 9, bylo tedy deváté v odvětví cestovního ruchu v momentě svého vzniku,

01 ... znamená roční zjišťování.

Značka zjišťování musí být krátká, pro jeden obor je vhodné používat jeden alfabetský kmen.

Příklad nesprávně použitých různých alfabetských základů u výkazů stejného odvětví:

Ceny Dop Ž 1-12 (Měsíční výkaz o cenách ve vnitrostátní železniční nákladní dopravě),

Ceny Služ ZO 1-12 (Měsíční výkaz o cenách mezinárodní železniční nákladní dopravy).

V obou případech jde o ceny v železniční dopravě, byla by proto logičtější společná značka Ceny Žel a výkazy dále pořadově číslovat bez ohledu na typ železniční dopravy (osobní, nákladní, vnitrostátní). Jiným řešením může být značka Ceny Dop bez ohledu na to, zda jde o železniční, leteckou atd. dopravu.

Jednotlivá písmena zahrnutá do značek statistických formulářů mají následující význam:

P – ve značce čtvrtletních a ročních strukturálních výkazů (P 3-04, P 4-01, P 5-01) dříve znamenalo **podnikové** zjišťování (na rozdíl od závodového), což vzhledem ke změně podmínek a technologií již neplatí a ve značce zůstává ve smyslu **průřezové (strukturální)** zjišťování;

V – dříve znamenalo **výkonové** šetření (v tomto smyslu se již nepoužívá);

a, b, c, d, bd, m – označují různé mutace (verze) jednoho zjišťování (např. P 3-04 (b),

P 3-04 (c), popř. označují vazbu na jiné zjišťování (např. výkaz Ceny Prům 1a-12 je tabulkový komentář k výkazu Ceny Prům 1-12).

I.5 Registrační doložka ČSÚ

Veškeré formuláře statistických zjišťování prováděných ČSÚ se po ukončení schvalovacího řízení registrují a opatřují registrační (schvalovací) doložkou. Tímto krokem se instrument pro sběr dat standardizuje, obsah pravidelných zjišťování je tím připraven pro zahrnutí do Programu statistických zjišťování a nabývá legislativního významu.

Registrační doložka zahrnuje číslo formuláře, datum registrace a identifikační kód formuláře (IKF). Doložky přiděluje a eviduje oddělení koordinace statistických zjišťování při schvalování a registraci formuláře.

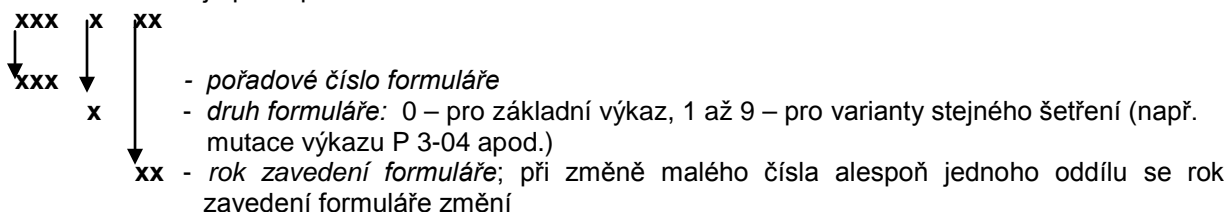
Vzor 5

Registrováno
ČSÚ ČV 304/00
ze dne 27. 2. 2001
IKF 697000

Uvedená registrační doložka informuje, že formulář byl zaregistrován Českým statistickým úřadem pod číslem 304 v roce 2000 a schválen do tisku dne 27. 2. 2001 s IKF 697000.

Pokud je výkaz stále obsahově stejný, nemění se IKF po celou dobu trvání zjišťování. Při zásadních obsahových změnách, ale při zachování typu šetření, se mění v IKF pouze poslední dvojčíslí (mění se rok vzniku výkazu). Archiv statistických formulářů se nachází v odboru přípravy statistických úloh.

Konstrukce IKF je předepsána:

Pořadové číslo formuláře má tuto strukturu:

- 001 – 680 - státní statistické výkazy, dotazníky, zemědělské soupisy (s vnitřním dělením na odvětvové statistiky)
- 681 – 750 - formuláře zvlášť organizovaných šetření
- 751 – 799 - formuláře souhrnných výkazů vstupujících do automatizovaného zpracování
- 800 – 899 - bylo rezervováno pro účetní výkazy
- 900 – 999 - rezerva (projekty, programy)

I.6 Informace o právním zakotvení statistického zjišťování

ČSÚ informuje respondenty o právních aktech, o které se opírá zjišťování, o zpravodajské povinnosti a o ochraně individuálních dat, popř. je respondent informován o tom, že vyplnění formuláře je dobrovolné.

Vzor 6-I: pro zjišťování, která jsou součástí Programu statistických zjišťování

Výkaz* je součástí Programu statistických zjišťování na rok Podle zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů, je zpravodajská jednotka povinna poskytnout všechny požadované údaje. Ochrana individuálních údajů je zaručena zákonem. Děkujeme za spolupráci.

Vzor 6-II: pro pilotní projekty

Výkaz* bude součástí Programu statistických zjišťování na rok Protože se v této fázi nejedná o součást povinného předkládání statistických výkazů, je vyplnění výkazu dobrovolné. Ochrana individuálních údajů je zaručena. Děkujeme za spolupráci.

Vzor 6-III: pro dobrovolná zjišťování

Vyplnění výkazu* je dobrovolné. Ochrana individuálních údajů je zaručena. Děkujeme za spolupráci.

* - popř. dotazník (u)

I.7 Lhůty k poskytnutí údajů a adresa

Lhůty k poskytnutí údajů a adresa pro doručení vyplněného formuláře, odkaz na informace na internetových stránkách ČSÚ, popř. adresa pro elektronický sběr dat se uvedou zřetelně.

Vzor 7

**Vyplněný výkaz* laskavě doručte
do 25. kalendářního dne po sledovaném období
ČSÚ - odbor gesčního zpracování Ostrava, Repinova 17, 702 03 OSTRAVA**

Formuláře výkazů, elektronický sběr dat, registry, číselníky a aktuální statistické informace na: www.czso.cz

* - popř. dotazník

U statistických zjišťování, jejichž zpracování provádí několik gesčních útvarů ČSÚ, zpětná adresa na formuláři nebývá předtištěna (místo adresy se uvádí "příslušnému odboru gesčního zpracování"). V těchto případech se ponechává volné místo v levé horní části formuláře pod logem ČSÚ na razítko s adresou konkrétního odboru, telefonny, popř. se jmény kontaktních osob (zajišťuje příslušný odbor gesčního zpracování).

Doporučuje se, aby na titulní straně bylo uvedeno *telefonní číslo a e-mail kontaktního pracovníka*.

I.8 Identifikační údaje zpravodajské jednotky

K identifikačním údajům zpravodajské jednotky patří *identifikační číslo*, popř. *kód ekonomické činnosti* dle Odvětvové klasifikace ekonomických činností (OKEČ), *kraj, název a sídlo zpravodajské jednotky*. Zde se také uvádí kontakt na osobu, která vyplnila formulář. Tyto údaje se zapisují do předtištěných tabulek.

Vzor 8

IČO							

Obdobně se upravuje místo pro uvedení *OKEČ*, popř. *KRAJ* atd.

Vzor 9

IČO								OKEČ		KRAJ				
										C	Z	0		

Vzor 10

Název a sídlo (adresa) zpravodajské jednotky

--

Kontakt na osobu, která formulář vyplnila

Vzor 11

Výkaz sestavil	Jméno a příjmení Telefon Fax E-mail	Podpis Datum
Vyplňuje-li výkaz za zpravodajskou jednotku jiný subjekt (účetní firma apod.), uveďte zde svoje kontaktní spojení.		

Nebo

Vzor 12

Kontakt na osobu, která výkaz vyplnila
(Vyplňuje-li výkaz za zpravodajskou jednotku jiný subjekt (účetní firma apod.), uveďte zde svoje kontaktní spojení)

Jméno a příjmení	Podpis
Telefon	
Fax	
E-mail	Datum

I.9 Vysvětlivky pro vyplnění záhlaví

Zahrnují pokyny pro vyplnění sledovaného období, IČO, popř. OKEČ, kódu územní jednotky a dalších identifikačních údajů zpravodajské jednotky.

Vzor 13

Vyplnění záhlaví výkazu:

Čtvrtletí - pořadové číslo sledovaného čtvrtletí
IČO - identifikační číslo, pokud je méně než osmimístné, doplní se zleva nuly
OKEČ - kód podle Odvětvové klasifikace ekonomických činností za převažující činnost zpravodajské jednotky
KRAJ - doplní se zbývající 3 místa z šestimístného kódu CZ-NUTS (Klasifikace územních statistických jednotek)
(Klasifikace OKEČ a CZ-NUTS jsou k dispozici na internetové adrese: www.czso.cz)

I.10 Společné vysvětlivky

Společné vysvětlivky se zadávají dle potřeby. Vysvětlují zásady platné pro celý výkaz a v dalších částech výkazu se již neopakují. Vysvětlivky musí být co nejstručnější, srozumitelné a přehledné. Na tomto místě může být stručně uveden význam zjišťování.

I.11 Komentář

Na konci titulní stránky dotazníku je ponecháno místo pro komentář ve formě předtištěného celoplošného rámečku (dle velikosti volného místa). Respondenty je využíván minimálně, proto se rámeček zadává jen na přímý požadavek gestora zjišťování.

Vzor 14-I

K o m e n t á ř:	Vysvětlení logických nesrovnalostí nebo mimořádného vývoje ve vykazovaných datech, které vyplývají z organizačních změn nebo jiných okolností (pokud vymezený prostor nepostačuje, pokračujte na samostatném listě)
------------------	---

Text komentáře *pro pilotní projekty*

Vzor 14-II

Poznámky k výkazu*:	Uvedte vysvětlení logických nesrovnalostí či nejasností, na které jste v průběhu vyplňování výkazu* narazili. Zajímá nás, zda je výkaz* dostatečně srozumitelný a graficky přehledný, metodické vysvětlivky úplné a srozumitelné, zda požadované údaje máte k dispozici a zda nějaké otázky postrádáte a bylo by vhodné je doplnit. (Pokud vymezený prostor nepostačuje, pokračujte na samostatném listě)
---------------------	---

* - popř. dotazník(u)

Příloha č. 1

Alfabetické kmeny značek formulářů pravidelných statistických zjišťování a oblasti šetření

Zem	Zemědělství	VH	Vodní hospodářství
Osev	Plochy osevů	Obyv	Demografie
Les	Lesnictví	Ceny Prům	Ceny průmyslových výrobců
Prům	Průmysl	Ceny Teplo	Ceny tepla
Stav	Stavebnictví	Ceny ZO	Ceny v zahraničním obchodě
SP	Služby	Ceny Zem	Ceny v zemědělství
CR	Cestovní ruch	Ceny Les	Ceny v lesním hospodářství
Poj	Pojišťovny	Ceny Vod	Ceny ve vodním hospodářství
Pen	Bankovní a nebankovní finanční instituce	Ceny Spoj	Ceny za služby spojů
Zdp	Zdravotní pojišťovny	Ceny Dop ...	Ceny v nákladní dopravě
PO	Příspěvkové organizace	(Dop Ž, S, L, Ř, P)	(železniční, silniční, letecké, říční, potrubní)
NI	Neziskové instituce	Ceny Ps...	Ceny služeb (nemovitosti, pronájem strojů a přístrojů, zpracování dat, služby pro podniky)
VI	Vládní instituce	(Psn, Pss, Psz, Pso)	
Kult	Rozhlasové a TV vysílání	Ceny Poj	Ceny v pojišťovnictví
Práce	Práce: zaměstnanci a mzdy	Ceny Ban	Ceny ostat. bankovních služeb
ÚNP	Úplné náklady práce	Ceny Leas	Ceny služeb finančního leasingu
Leasing	Finanční zprostředkování	Ceny Stav	Pohyb cen stavebních prací
EPV	Ropa a ropné produkty (výroba a zpracování)	Ceny Služ ZO	Ceny v mezinárodní dopravě a služeb ve styku se zahraničím
EPS	Ropa a ropné produkty (spotřeba)	Ceny E	Ceny paliva a energie
EP	Paliva a energie	EV Prům	Konjunkturální průzkum v průmyslu
Nem Úr	Pracovní neschopnost pro nemoc a úraz	EV Stav	Konjunkturální průzkum ve staveb.
Odp	Odpady	EV Sl	Konjunkturální průzkum ve službách
ŽP	Životní prostředí	EV Iv	Konjunkt. průzkum o investicích
VTR	Výzkum a vývoj	TI	Inovace
Lic	Licence a patenty	D OZOČ	Zahraniční obchodní činnost
ICT	Využívání informačních a komunikačních technologií	RES	Šetření pro účely registru ekonomických subjektů

II. DATOVÉ ODDÍLY

Obsah statistických formulářů (výkazů a dotazníků) je věcně rozčleněn do oddílů. Oddíly mohou mít různou formu, která je závislá na způsobu vyplňování.

II.1 Klasické, bianko a volné oddíly

Rozlišují se *oddíly klasické* (ve tvaru tabulek), do kterých se vyplňují data, *bianko oddíly*, do kterých se vyplňují kromě dat i kódy (příp. názvy) konkrétních položek (výrobků, činností atd.) a *volné* (dotazníkové), ve kterých respondent zpravidla zaškrťává varianty odpovědí na zadané otázky. Oddíly jsou zpravidla doplněny příslušnými *metodickými vysvětlivkami* k jednotlivým ukazatelům nebo otázkám.

Vzor 15: *klasický oddíl*

A041 Dlužné mzdy	Čís. řád.	K poslednímu dni sledovaného čtvrtletí
	a	1
Dlužné mzdy - bez ostatních osobních nákladů (v tis. Kč)		01

Vzor 16: *bianko oddíl*

030 Přehled nových licenčních smluv	Čís. řád.	Kód země partnera	Název nové licenční smlouvy	Kód licence	Platby v tis. Kč ze státních zdrojů
Zkrácený název země partnera	a	1	2	3	4
	01				
	02				
	...				
Kontrolní součet (součet všech řádků)	99				

Vzor 17: *volný oddíl*

A014

Měli jste ke konci sledovaného čtvrtletí zásoby materiálu, nedokončené výroby, polotovary vlastní výroby, výrobků, zvířat nebo zboží? (Označte příslušné políčko křížkem)	ANO	1
	NE	2

Gestorem statistického zjišťování, popř. jednotlivých oddílů či ukazatelů, je útvar ČSÚ, který návrh předkládá. *Zodpovídá za metodickou, obsahovou a formální stránku.*

Názvy ukazatelů v oddílech musí odpovídat *metodickým popisům ukazatelů* (metodicky zabezpečuje oddělení metadat), které zajišťují jejich standardnost a porovnatelnost. Pro přesné zadání ukazatelů je důležité, aby byly v oddílech uvedeny i měřicí jednotky, popř. ocenění (např. pořizovací cena, zůstatková cena apod.). Pokud z logiky ukazatele měřicí jednotka vyplývá, nemusí být explicitně uváděna (např. počet požárů). Dle § 19 zákona č. 89/95 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů, je nezbytné *používat závazné číselníky* (Číselník časových charakteristik CIS_1004_CS, Číselník vybraných měřicích jednotek a jednotek ekonomických veličin ČVMJ CIS_0078_CS, CZ-NUTS, Číselník zemí ČZEM apod.) a *klasifikace* (SKP, OKEČ apod.).

S příslušnými odděleními odboru obecné metodiky se ověřuje správnost použitých ukazatelů, klasifikací a číselníků, řeší se sporné případy, týkající se obsahu číselníků a klasifikací, včetně nových požadavků na doplnění.

Změny oddílů a jednotlivých ukazatelů se provádějí dle interního Metodického pokynu k předávání návrhů statistických zjišťování útvaru ČSÚ oddělení koordinace statistických zjišťování a musí být předem projednány a odsouhlaseny jak oddělením metadat, tak i s odborem speciální metodiky z hlediska dopadů změn na metodiku dopočtů a rovněž i s odborem přípravy statistických úloh z pohledu technických projektů a programování.

Metodické vysvětlivky jako součást oddílu jsou uváděny jen v *nutných případech*, kdy je zapotřebí popsat metodiku vyplnění ukazatelů. Vzhledem k obecné nechtivosti respondentů k dlouhým vysvětlivkám není vhodné v nich popisovat obsah tabulky. Při přípravě vysvětlivek je proto prvořadý důraz kladen na jejich *stručnost a srozumitelnost*, čili na přizpůsobení odborného jazyka statistických zjišťování jazyku respondentů a konkrétním potřebám těch subjektů, které daný statistický výkaz nebo dotazník vyplňují.

Součástí dalšího příkladu je podrobný komentář k doporučeným úpravám.

Příklad 2

Společné vysvětlivky - původní text

Měsíční zjišťování sazeb za vybrané služby (dále reprezentanty) slouží pro výpočet indexů cen v peněžnictví. Zpravodajská jednotka (dále jen ZJ) předkládá výkaz Ceny Ban 2-12 v každém měsíci, během kterého dojde ke změně sazby jednoho či více sledovaných cenových reprezentantů. Pokud však v průběhu čtvrtletí nebude ani jednou předložen výkaz proto, že ke změně sazeb nedošlo, zašle koncem čtvrtletí písemně negativní hlášení (je možno i faxem nebo e-mailem) s uvedením této skutečnosti včetně IČO vykazující jednotky a výkaz nepředkládá. V měsíci **březnu** se výkaz předkládá vždy vyplněný ve všech sloupcích, i když ke změně cen v tomto období nedošlo.

Společné vysvětlivky - přeškrtnutý a doplněný text s komentářem

Měsíční zjišťování sazeb za vybrané služby (dále reprezentanty) slouží pro výpočet indexů cen v peněžnictví. Zpravodajská jednotka (dále jen ~~je~~ *slovo je zbytečné*) ZJ předkládá výkaz ~~Ceny Ban 2-12~~ *(není nutné název uvádět, rozumí se samo sebou, že jde o tento výkaz)* v každém měsíci, během kterého dojde ke změně sazby jednoho či více sledovaných cenových ~~reprezentantů~~ *(v závorce v první větě textu je „dále reprezentanty“)* reprezentantů. Pokud však v průběhu čtvrtletí nebude ani jednou předložen výkaz proto, že ke změně sazeb nedošlo, zašle koncem čtvrtletí písemně negativní hlášení ~~(je možno i faxem nebo e-mailem) s uvedením této skutečnosti včetně IČO vykazující jednotky a výkaz nepředkládá.~~ *(obrácené zdůvodnění, rozdělení dlouhé třířádkové věty na dvě kratší a přehlednější věty, jasné vyjádření, co to je konec čtvrtletí)* celého čtvrtletí nedojde, zašle ZJ do 15. kalendářního dne posledního měsíce čtvrtletí tzv. **negativní hlášení** (možno faxem a e-mailem). Na něm bude uvedena tato skutečnost a IČO.

V měsíci březnu se výkaz vyplněný ve všech sloupcích a řádcích předkládá vždy povinně. ~~i když ke změně cen v tomto období nedošlo.~~ *(Je zadáno, že výkaz se předkládá vždy).*

(Tři místa byla zvýrazněna, aby se zpřehlednil text a zvýraznily se vlastně tři základní a důležité informace, které jsou nezbytné pro správné pochopení vyplňování výkazu.)

Společné vysvětlivky - výsledný zjednodušený a zvýrazněný text

Měsíční zjišťování sazeb za vybrané služby (dále reprezentanty) slouží pro výpočet indexů cen v peněžnictví. Zpravodajská jednotka (dále ZJ) předkládá výkaz **v každém měsíci, během kterého dojde ke změně** sazby jednoho či více sledovaných reprezentantů. Pokud k žádné změně během celého čtvrtletí nedojde, zašle ZJ do 15. kalendářního dne posledního měsíce čtvrtletí tzv. **negativní hlášení** (možno faxem a e-mailem). Na něm bude uvedena tato skutečnost a IČO.

V březnu se výkaz vyplněný ve všech sloupcích a řádcích předkládá povinně.

Metodické vysvětlivky k jednotlivým oddílům a ukazatelům se umísťují pokud možno pod oddíly na téže stránce. Z důvodů úspory či nedostatku místa se dále vysvětlivky řadí na konec výkazu. Jednotná úprava je následující:

Vzor 18

Metodické vysvětlivky

Pro usnadnění práce s vysvětlivkami uvádí gestor výkazu nebo oddílu za nápisem „Metodické vysvětlivky“ poznámku:

- „(proti minulému roku nezměněny)“ nebo
- „(proti minulému roku změněny)“, popř.
- „(proti minulému roku obsahují drobné změny - vyznačeny kurzívou)“,

příčemž změnou se rozumí pouze změna obsahu.

Z důvodu snížení nákladů na tisk a papír a z důvodu zlepšení orientace ve výkazu doporučujeme zvážit u měsíčních a čtvrtletních výkazů, zda metodické vysvětlivky neuvádět na samostatném listě jako přílohu k výkazům.

II.2 Mutace oddílů a výkazů

Pro různé typy vykazujících jednotek jsou používány tzv. mutace oddílů. Z původního „základního“ oddílu jsou **vytvořeny oddíly, které obsahují jen některé vybrané řádky či sloupce**, přičemž:

- identifikace odvozeného – mutovaného oddílu je tvořena kódem základního oddílu a *malým* písmenem mutace,
- název oddílu je shodný s názvem základního oddílu,
- je zachováno původní číslování řádků (sloupců), tj. mutovaný oddíl některá čísla řádků (sloupců) nemá,
- automatizovaně jsou přebírány odpovídající vysvětlivky a logické kontroly na úrovni oddílu,
- aktualizovat lze pouze základní oddíly, provedené aktualizace se automaticky promítnou do mutovaných oddílů.

Příklad 3

Původní oddíl:

A006 Finanční ukazatele – tokové (tis. Kč)		Čís. řád.	Za sledované čtvrtletí
		a	1
Výnosy celkem		01	
z výnosů	tržby za prodej vlastních výrobků a služeb	02	
	tržby za prodej zboží	03	
	změna stavu vnitropodnikových zásob vlastní výroby	04	
	aktivace	05	
Náklady celkem		06	
z nákladů	výkonová spotřeba	07	
	náklady vynaložené na prodané zboží	08	
	osobní náklady	09	
	odpisy nehmotného a hmotného investičního majetku	10	
Hospodářský výsledek před zdaněním		11	
Účetní přidaná hodnota		12	
Kontrolní součet (součet všech řádků)		99	

Mutace (a):

A006a Finanční ukazatele – tokové (tis. Kč)		Čís. řád.	Za sledované čtvrtletí
		a	1
z výnosů	tržby za prodej vlastních výrobků a služeb	02	
	tržby za prodej zboží	03	
	změna stavu vnitropodnikových zásob vlastní výroby	04	
	aktivace	05	
z nákladů	výkonová spotřeba	07	
	náklady vynaložené na prodané zboží	08	
Účetní přidaná hodnota		12	
Kontrolní součet (součet všech řádků)		99	

Při navrhování „základního“ oddílu je nutné mít na mysli, které řádky budou i v mutaci. Při členění ukazatele nelze např. použít „z toho“, ale je nutné opakovat název ukazatele (viz příklad 3 - „z výnosů“) nebo uvést číslo řádku (např. „z ř. 05“), pokud je tento řádek i v mutaci.

V případech, kdy se mění v oddíle např. název ukazatele, definice, či se zařadí jiný ukazatel, oddíl již není mutací oddílu původního, ale oddílem jiným. Samozřejmě pod jiným číslem a názvem.

Prvními mutovanými výkazy byly výkazy strukturálního zjišťování P 5-01 a P 3-04. Tyto výkazy obsahují oddíly jak základní, tak mutované. Např. mutace P 3-04 (c) obsahuje pouze základní, tedy nejrozsáhlejší oddíly, P 3-04 (bd) zahrnuje některé mutované oddíly, plus jeden oddíl navíc, který verze (c) neobsahuje.

II.3 Elektronická podoba výkazů (EPV)

Elektronická podoba výkazů je totožná s grafickou podobou klasických a volných oddílů na papírovém nosiči. Jediná odlišnost je u bílko oddílů:

- *Pořizovací pole*, tj. všechny položky, které se mají pořizovat, jsou napravo od čísel řádků (jsou ohraničena dvojitou čarou). **Tj. sloupec „Čís. řád.“ je úplně vlevo, pokud na bílko sloupec nenavazuje žádný číselník** (nevyplňují se tedy např. názvy z číselníku SKP, činností, zemí atd., ale např. názvy konkrétních licenčních smluv). Výskyt takto upravených oddílů je minimální.

Příklad 4
Část oddílu C081

Čís. řád.	Pořadové číslo pro druh ropy	Druh ropy název
a	1	2
01	20	Russian Export Blend Ruská exportní směs
02	30	Tuzemská ropa
03		
04		
05		
99	Kontrolní součet (součet všech řádků)	

Dvě pravidla pro EPV:

- *velikost pořizovacího pole* musí umožnit zápis čísel a textů o požadovaném počtu znaků,
- pokud není použit standardní *formát pořizovacího pole*, který je přiřazován automaticky (11 číslic), musí být k danému poli (příp. k celému sloupci) dodána přesná datová charakteristika pole, (znakové pole - např. CZ-NUTS, délka pole, desetinná místa atd.); formátům polí v oddílech výkazu musí odpovídat formáty polí i struktura věty v technických projektech.

Správnost každého oddílu z tohoto hlediska prověřuje oddělení technické přípravy zjišťování a pro kontrolu velikosti před tvorbou tiskové matrice si tiskne výkaz vyplněný „devítkami“.

II.4 Identifikace oddílů

Datové oddíly, které se používají ve výkazech a dotaznících, jsou standardizované. Standardizace tak zajišťuje jednoznačnost zadání a komparabilitu sebraných dat. Tomuto účelu slouží identifikace oddílu a příslušného obsahu. Identifikace oddílu se skládá z *kódu oddílu* (tzv. velké číslo oddílu) a z *kódu stabilizace oddílu* (tzv. malé číslo oddílu).

Poznámka: V Projektmanu je *velké číslo oddílu* uloženo pod názvem *identifikátor oddílu* a *kód stabilizace* pod názvem *rok vzniku*.

II.4.1 Velké číslo (kód) oddílu

Ve stávajícím výkaznictví jsou oddíly identifikovány nevytvírajícími kódy, které jsou v pořadové posloupnosti jedinečné. V roce 1993 se upustilo od průběžného číslování v rámci každého výkazu a přešlo se na centralizovanou přípravu formulářů prostřednictvím programu Projektman speciálně pro tyto účely vypracovaného. V jeho rámci se zavedl systém centralizované identifikace a evidence oddílů, ve kterém jsou oddíly číslovány podle data vzniku a typu oddílu. Pokud se stejný oddíl vyskytuje na více výkazech, má stále stejné velké číslo. Má to svou stinnou stránku pro respondenty, protože tato identifikace oddílů nepřispívá k přehlednosti formuláře. Na výkazech jsou tak většinou oddíly s čísly, která nejdou po sobě, např. výkaz P 3-04 (b) má oddíly: A001, A002, A004, A006a, A014, A007a atd., výkaz Zdp 3-04 má posloupnost oddílů: 005, 116, 148, 149, 140, 135.

Od roku 1997 se pro předem vytipované nové a stávající oddíly používá společně s třímístným nevytvírajícím číslem alfabetský kód.

Dosud používané typy oddílů dle alfabetského kódu:

Oddíly strukturálních zjišťování (STZ)	→ A + pořadový číselný kód
Oddíly cenových zjišťování	→ C + pořadový číselný kód zavedený od roku 1996
Volné oddíly odvětvových výkazů mimo STZ	→ D + pořadový číselný kód
Zvlášť organizovaná šetření v zemědělství	→ Z + pořadový číselný kód

Mimo tento systém stojí demografická statistika, jednorázová šetření a cenová zjišťování v zemědělství (označení oddílů OS a OD), která mají speciální režim.

Od roku 2000 byly použity další možnosti pro označení oddílů jednorázových šetření, kde se pro identifikaci používá značka šetření:

Jednorázové šetření vzdělávání zaměstnanců	→ G + pořadový alfabetský kód části dotazníku + pořadové číslo oddílu v dané části dotazníku
Agrocensus (velký dotazník)	→ AGCV + pořadové číslo oddílu v daném dotazníku
Agrocensus (malý dotazník)	→ AGCM + pořadové číslo oddílu v daném dotazníku

V minulosti existovala možnost po určité časové přestávce (2 a více let) přiřadit již použité číslo uvolněné po zrušeném oddílu zcela novému oddílu. V posledních letech bylo vzhledem k rozšířenému využívání Projektmanu od této praxe upuštěno a *novým oddílům jsou přiřazována vždy nová čísla*. Vzhledem k tomu, že v Projektmanu *jsou vysvětlivky součástí oddílu, v případě jejich modifikace pro různé jednotlivé výkazy je nutné přidělit oddílu nové číslo, byť obsahuje stejné ukazatele*.

Čísla nových oddílů jsou přidělována a evidována v oddělení koordinace statistických zjišťování po převzetí výkazu od věcně příslušných odborů k posouzení. Po schválení výkazu jsou tyto oddíly evidovány rovněž v odboru přípravy statistických úloh k archivačním účelům. Aktualizační změny ve stávajících oddílech nejsou důvodem ke změně velkého čísla (kódu) oddílu.

II.4.2 Malé číslo oddílu (kód stabilizace)

Kód stabilizace byl zaveden v roce 1995 v návaznosti na přípravu technických projektů a z *nutnosti sledovat změny v obsahu zjišťování*. Kód se skládá z dvómístného kódu, vyjadřujícího rok změny obsahu příslušného oddílu, a z velkého čísla oddílu.

Např. oddíl A013 „Zahraniční obchod“ ve výkaze P 3-04 (d) za rok 2000 má kód stabilizace 96A013, což znamená, že daný oddíl byl změněn naposledy v roce 1996.

Změnu obsahu oddílu iniciuje VPO při přípravě výkazu na další rok ve spolupráci s oddělením koordinace statistických zjišťování a po schválení novelizace oddělením metodiky metadat. **Změnu malého čísla oddílu provádí výhradně oddělení koordinace statistických zjišťování.**

Poznámka: Současně se změnou alespoň jednoho kódu stabilizace dojde k aktualizaci IKF. Změní se poslední dvojčíslí, indikující rok posledních změn v metodice.

III. KLASICKÉ A BIANKO ODDÍLY

III.1 Terminologie

	Čís. řád.	Hlavička	
		a	1
Legenda	01		
z toho ** označuje neúplný výběr	02		
	03		
..... celkem	04		
v tom ** označuje úplný výčet	05		
	06		
Kontrolní řádek (součet všech řádků)	99		

** lze nahradit textem: z ř. 01, v ř. 01

První slova v řádcích a sloupcích začínají velkými písmeny. Další členění textu se uvádí s malým písmenem, zejména rozvádí-li se *v tom*, *z toho*. Za texty se nepíše dvojtečky.

III.2 Seznam pravidel

Přesné obsahové zadání a odpovídající grafická úprava oddílu usnadní zpravodajské jednotce vyplňování. Je proto nutné při tvorbě oddílů dodržovat určitá pravidla, která jsou ověřena statistickou praxí. Pravidla jsou následující.

Pravidla, která se týkají oddílu jako celku:

- oddíl musí mít stručný a jedinečný název
- pod názvem tabulky se zpravidla umísťují další údaje, které jsou společné pro celý oddíl (měřicí jednotky, čas a ocenění)
- každý oddíl má své velké číslo (kód) oddílu
- každý oddíl má své malé číslo oddílu (kód stabilizace)

Pravidla pro ukazatele:

- název ukazatele je vždy statistickým termínem
- musí být lingvisticky správný, statisticky jednoznačný
- název je standardní a jedinečný (tj. je stejný ve všech oddílech, ve kterých se vyskytuje)
- název ukazatele obsahuje předmět zjišťování a sledovaný statistický znak
- název ukazatele nesmí obsahovat synonyma
- název ukazatele musí být buď v legendě nebo v hlavičce, přičemž název oddílu, hlavička, legenda a vysvětlivky musejí být v souladu
- řádky jsou jednoznačně definovány, text platí pro všechny sloupce (a naopak)
- rozdělení jednoho řádku (sloupce) do více řádků (sloupců) graficky vyjadřuje pouze členění ukazatele
- členění ukazatele musí následovat ihned za ukazatelem
- zbytečně se nevytvářejí mnohaúrovňové hlavičky a legendy
- v hlavičce je uveden nejprve název ukazatele, pak ostatní atributy ukazatele (např. časové vymezení, měřicí jednotky), příp. jeho členění

Pro snadnější a plné pochopení pravidel tvorby oddílů jsou jednotlivá pravidla v dalších subkapitolách na řadě názorných příkladů vysvětlena.

III.3 Pravidla v názorných příkladech

III.3.1 Název oddílu

• **Oddíl musí mít stručný a jedinečný název.** Neměl by se skládat z názvů všech ukazatelů z hlaviček a legend, ale měl by obsah oddílu stručně vystihnout. Při rozhodování o názvu nového oddílu je nutné vzít v úvahu seznam již existujících názvů oddílů dané oblasti, aby se zabránilo duplicitám.

Příklad 5

V názvech oddílů je např. zbytečné uvádět “zdravotní pojišťovny”, pokud je výkaz určen pouze těmito institucím.

Příklad 6

Název oddílu nemůže obsahovat pouze dva ze tří ukazatelů z hlavičky.

022	Zásoby paliv a spotřeba paliv a energie	Spotřeba ve sledovaném roce	Průměrná výhřevnost v GJ/t nebo Mj/m ³	Zásoby stav k 31.12.
-----	---	-----------------------------	---	----------------------

Vhodnější je stručnější název, např. Paliva a energie.

022	Paliva a energie	Spotřeba ve sledovaném roce	Průměrná výhřevnost v GJ/t nebo Mj/m ³	Zásoby stav k 31.12.
-----	------------------	-----------------------------	---	----------------------

• **Pod názvem oddílu se zpravidla umísťují další údaje,** které jsou společné pro celý oddíl, např. měřicí jednotka, časové vymezení a ocenění. Úprava je následující:

Vzor 19

A024	Výnosy (v tis. Kč)
------	--------------------

III.3.2 Měřicí jednotky

Měřicí jednotka (místo slova „měřicí“ lze použít též „měrná“, „měrová“) je doplňující informace k ukazateli. Pokud z logiky ukazatele vyplývá měřicí jednotka proměnné, nemusí být explicitně v oddíle uváděna. Měřicí jednotky se zpravidla uvádějí ve zkratkách; v oddílech se mohou vyskytovat pouze jednotky z Číselníku vybraných měřicích jednotek a jednotek ekonomických veličin.

Pokud není měřicí jednotka společná pro celý oddíl, jsou dána tato pravidla:

- zpravidla se měřicí jednotky uvádějí přímo u ukazatele,
- *mění-li se měřicí jednotky v jednotlivých sloupcích*, vyznačí se v hlavičce přímo pod nadpisy sloupců,
- *mění-li se v řádcích*, uvádějí se nejčastěji ve zvláštním sloupci před číslem řádku.

III.3.3 Velké a malé číslo oddílu

- **Každý oddíl má své velké číslo (kód) oddílu.** Jedno číslo odpovídá vždy jednomu názvu oddílu a platí po celou dobu platnosti oddílu.
- **Každý oddíl má své malé číslo oddílu (kód stabilizace).**

Malé číslo se změní, když:

- se změní počet řádků nebo sloupců (přidáním nebo zrušením)
- je přidáno nebo ubráno zakřížkované pole
- se změní ukazatel (název nebo jeho vysvětlivka)

Číslo se nezmění při:

- opravách překlepů
- opravě názvu či při úpravě vysvětlivky, přičemž tyto změny nemají vliv na původní obsah ukazatele a není nutné původní znění archivovat

Poznámka: Uvedená pravidla platí pro klasické a bílo oddíly. Malé číslo volného oddílu se změní vždy.

Příklad 7

Ukazatel "Nákupy" byl přejmenován pro lepší pochopení "Přírůstek z hospodářských operací", ze stejného důvodu "Investiční fondy a společnosti rezidentské" na "Investiční fondy a společnosti (rezidenti)". Obsah zůstal stejný, autor nepožadoval archivaci, proto nebylo nutné malé číslo měnit.

Příklad 8

V roce 2001 došlo v účetnictví k přejmenování "Nehmotného a hmotného investičního majetku" na "Dlouhodobý nehmotný a hmotný majetek". Z hlediska historie je nutné zachytit i ve statistickém výkaznictví, že do roku 2000 platil jeden název a od roku 2001 jiný. Změna účtové osnovy je považována za zásadní změnu, proto došlo ke změnám malých čísel.

VPO navrhuje změnu ukazatele či oddílu a hodnotí jejich důležitost. Změna malých čísel je pak výhradně v kompetenci oddělení koordinace statistických zjišťování. **VPO sám o sobě nesmí číslo a IKF upravovat.**

III.3.4 Názvy ukazatelů

Název ukazatele je jedním z atributů **statistického ukazatele**. Ukazatelem se rozumí proměnná veličina, která charakterizuje určitý sociální či ekonomický jev nebo proces, popř. tyto jevy nebo procesy hodnotí nebo srovnává (např. index). Ukazatel nabyvá konkrétních **hodnot** v konkrétním prostoru a čase, které jsou vymezeny statistickým zjišťováním.

Výstižné a srozumitelné názvy ukazatelů jsou základem pro správné vyplnění oddílu. Pro název ukazatele se používá odborný jazyk. Je třeba si uvědomit, že čemu se v běžném jazyce říká „slovo“, tomu se v odborném jazyce říká „termín“. Slova proto mohou být mnohoznačná, ale termíny musí být jednoznačné, musí se definovat.

Základní pravidla tvorby názvů jsou:

- **Název ukazatele je vždy statistickým termínem**, který pojmenovává sledovaný statistický znak. Pro stejný statistický znak se vždy používá stejný termín. Statistický termín může mít i jiný význam, než má slovo v běžném hovorovém jazyce, v jednotlivých případech se může odlišovat od účetnictví.

(Například slovo "kráva" má ve statistice užší význam, než v běžném jazyce. Statistický termín „kráva“ znamená: Samice skotu v období od prvního otelení do své smrti.)

- **Název ukazatele musí být statisticky jednoznačný.**

Příklad 9

Název ukazatele „autobusy celkem“ je nedostačující. Musí být upřesněn z toho důvodu, že lze požadovat „autobusy MHD“, „autobusy bez MHD“ a jednoznačné určení až vysvětlivkou pod oddílem je pro vyplnění nepraktické.

Příklad 10

Nepřesné názvy:

Zpravodajské pořady	
v tom	základní (zpravodajství)
	ostatní (publicistika)

Řešení:

Zpravodajské pořady	
v tom	pravidelné přehledy zpráv vč. sportovních
	publicistika

- **Název ukazatele je standardní a jedinečný.** Jednoznačně identifikuje obsah ukazatele. Při tvorbě názvů nových ukazatelů je nutné se seznámit s existujícími názvy tak, aby nevznikaly podobné názvy obsahově stejných ukazatelů či stejné názvy obsahově různých ukazatelů. Musí být zabezpečen standardní název jednoho ukazatele ve všech oddílech, ve kterých se vyskytuje. Názvy ukazatelů se ukládají do databáze METIS.

- **Název musí obsahovat jak předmět zjišťování** (zaměstnanec, organizace), **tak sledovanou vlastnost, tj. statistický znak** (u zaměstnance mzda, u organizace produkce).

(Např. je nutné uvádět nejen „zemědělská půda“, „pojištění“, „požáry“, ale „plocha zemědělské půdy“, „přijaté pojistné“ či „vyplacené náhrady“, „počet požárů“ či „plocha požárů“ atd.)

- **Název ukazatele nesmí obsahovat synonyma.** (Nelze např. užívat název „tržby od obyvatelstva (domácností)“).

- **Název ukazatele musí být buď v legendě nebo v hlavičce.** Název tabulky, hlavička, legenda a vysvětlivky musejí být v souladu.

Příklad 11

Název ukazatele chybí:

Ve sledovaném měsíci	
ve fyzických jednotkách	v tis. Kč

Řešení:

Produkce průmyslových výrobků a služeb ve sledovaném měsíci	
ve fyzických jednotkách	v tis. Kč

III.3.5 Tvorba řádků a sloupců

- **Řádky a sloupce musí být jednoznačně definovány.** Nesmí docházet k tomu, aby pro vybrané řádky platil odlišný ukazatel (jako je to v následujícím příkladě).

Příklad 12

	Osevní plocha v ha (počet stromů)	Hektarový výnos v tunách
Pšenice ozimá	Vyplní se osevní plocha	Vyplní se hektarový výnos
Pšenice jarní	Vyplní se osevní plocha	Vyplní se hektarový výnos
Jahody	Vyplní se osevní plocha	Vyplní se hektarový výnos
Třešně	Vyplní se počet stromů	Vyplní se průměrná sklizeň ovoce v kg z jednoho stromu

Rozdělení jednoho řádku (sloupce) do více řádků (sloupců) graficky vyjadřuje pouze členění ukazatele.

Vzor 20

Počet dokončených bytů celkem	
z toho	v rodinných domech
	v nových budovách pro bydlení

Tato grafická úprava nemůže být použita pro jiné účely, např. z důvodu stejného začátku názvů ukazatelů.

Příklad 13

Dva různé ukazatele v nesprávné grafice:

Stavební práce	provedené v poddodávce pro jiné organizace
	"S" v zahraničí

Řešení:

Stavební práce provedené v poddodávce pro jiné organizace
Stavební práce provedené podle dodavatelských smluv "S" v zahraničí

Rozdílný obsah ukazatelů jasně vyplývá z definic:

ř. 09: Zahnují se poddodávky stavebních prací pro jiné dodavatele, tuzemské i zahraniční, a to i pro stavební práce provedené v zahraničí. Nepatří do stavebních prací "S".

ř. 10: Uvádí se objem stavebních prací provedených podle dodavatelských smluv (pro konečného uživatele) v zahraničí, vč. přijatých poddodávek od jiných podniků. Nepatří sem práce provedené v zahraničí pouze jako poddodávky pro jiné podniky (jsou obsaženy v ř. 09).

Příklad 14

Ukazatele jsou odlišně časově definovány:

Počet bytů		
zahájených ve sledovaném období	dokončených ve sledovaném období	rozestavěných k poslednímu dni sledovaného období
1	2	3

Řešení:

Počet bytů od 1.1. do konce sledovaného období		Počet bytů rozestavěných k poslednímu dni sledovaného období
zahájených	dokončených	
1	2	3

Výkaz je v záhlaví definován za období „od 1.1. do konce čtvrtletí“. Pro přesnost vyplnění je vhodné toto uvést přímo do oddílu ke sloupcům 1 a 2 a ke sloupci 3 „k poslednímu dni sledovaného období“, protože ten se v časovém určení liší.

Příklad 15

První a třetí řádek je ke dni, druhý řádek za období, nejde tedy o členění, ale o 2 ukazatele:

Počet pojištěnců - účastníků penzijního připojištění celkem k poslednímu dni čtvrtletí	
v tom	počet účastníků, za které bylo ve sledovaném čtvrtletí požádáno o státní příspěvek
	počet příjemců penzí

Řešení:

Počet pojištěnců penzijního připojištění k poslednímu dni čtvrtletí
z toho počet příjemců penzí
Počet pojištěnců, za které bylo ve sledovaném čtvrtletí požádáno o státní příspěvek

Příklad 16

Jiné měřicí jednotky:

	Měřicí jednotka	
Kapacita	vodovodů	l/s
	vodojemů	m ³

Řešení:

	Měřicí jednotka
Kapacita vodovodů	l/s
Kapacita vodojemů	m ³

Rozdílný obsah ukazatelů vyplývá i z definic:

Kapacita vodovodů je kapacita provozní, tj. dosažitelná za daného technologického postupu. Je to množství vody, které může vodovodní zařízení trvale dodávat do sítě v litrech za sekundu.

Kapacita vodojemů je celkový objem vodojemů, tj. vodárenských objektů pro akumulaci vody. Uvádí se součet využitelného objemu, objemu určeného pro požární zásobu a nevyužitelného objemu v m³.

- **Členění ukazatele musí následovat ihned za ukazatelem.** Uvedení členění ob řádek (řádky) znesnadňuje orientaci.

Příklad 17

Členění se nevztahuje k ř. 04, ale 03 a protože je i řádek 03 sám výsledkem členění, je oddíl nepřehledný:

Pro vlastní potřebu		03
Pro prodej po dokončení výstavby		04
v ř. 03	družstevní výstavbou	05
	individuální výstavbou	06
	ostatní výstavbou	07

Řešení:

Pro vlastní potřebu	
v tom	družstevní výstavbou
	individuální výstavbou
	ostatní výstavbou
Pro prodej po dokončení výstavby	

- **Z důvodu přehlednosti se zbytečně nevytvářejí tzv. víceúrovňové hlavičky a legendy.**

Příklad 18

Zbytečné rozepsání názvu:

Počet zaměstnanců výzkumu a vývoje	
evidenční počet k 31.12. (fyzické osoby)	
celkem	z toho ženy

Řešení:

Evidenční počet zaměstnanců výzkumu a vývoje k 31.12. ve fyzických osobách	
celkem	z toho ženy

Příklad 19

Pro text "ze sl. 2" je zbytečně vytvořen zvláštní řádek:

ze sl. 2				
nová výstavba a rekonstrukce a modernizace				opravy a údržba
bytové budovy	nebytové budovy		inženýrské stavby	
	nevýrobní	výrobní		

Řešení:

Nová výstavba a rekonstrukce a modernizace (ze sl. 2)					Opravy a údržba (ze sl. 2)
bytové budovy	nebytové budovy		inženýrské stavby	vodohospodář. stavby	
	nevýrobní	výrobní			

- **V hlavičce je uveden nejprve název ukazatele, pak ostatní atributy ukazatele, např. časové určení, měřicí jednotky, příp. jeho členění.**

Příklad 20

Tržby v tuzemsku za rok 2001 v tis. Kč	
za reprezentanta	za skupinu SKP

III.3.6 Číslování řádků a sloupců

Řádky a sloupce se označují čísly nebo písmeny, aby bylo možné se na ně odvolávat. Platí tato pravidla:

- každý řádek a sloupec má své číslo, příp. písmeno,
- pokud obsahují texty, označují se malými písmeny (sloupce se nazývají *předsloupce*),
- sloupce s číselnými údaji se označují arabskými číslicemi počínaje 1,
- řádky s číselnými údaji se číslují od 01 (výjimkou jsou starší oddíly a mutace oddílů),
- poslední řádek - kontrolní součet je vždy 99.

III.3.7 Poznámky

Pro zvýraznění konkrétních metodických změn a z důvodu dalšího upřesnění mohou být do oddílu zařazeny poznámky. Doporučuje se tato úprava:

Příklad 21

Průměrný evidenční počet zaměstnanců přepočtený [1]
Počet odpracovaných hodin (vč. přesčasů) všemi zaměstnanci [2]
Mzdy – bez ostatních osobních nákladů
Ostatní osobní náklady
Počet učňů k 29. 11. 2001 [3]

[1] ukazatel metodicky upraven v roce 2001,

[2] nový ukazatel v roce 2001,

[3] vyplní pouze subjekty v odvětví průmyslu a stavebnictví

IV. VOLNÉ ODDÍLY

Volný (dotazníkový) oddíl vychází z metody dotazníkového šetření.

Volné oddíly se vyskytují:

- ve výkazech, kde doplňují tabulkové oddíly, na nichž spočívá hlavní těžiště zjišťování dat;
- v dotaznících statistických pravidelných a nepravidelných šetření, kde se stávají hlavním nástrojem pro sběr dat.

IV.1 Atributy volného oddílu

Jako příklad uvádíme volný oddíl výkazu P 3-04 (Čtvrtletní výkaz pro ekonomické subjekty vybraných produkčních odvětví) pro klasické pořizování údajů (ve vzoru je změněna grafická úprava, aby byly zřetelné jednotlivé prvky).

Příklad 22

Číslo oddílu	A 002				
Název oddílu	Aktivita jednotky				
Otázka (filtrační)	→ Vytvořila Vaše jednotka ve sledovaném čtvrtletí ekonomickou činnost?				
Návod na označení odpovědi	→ (Označte příslušné políčko křížkem)				
Kategorie (varianty) odpovědi	→	ANO	<table border="1"><tr><td>1</td></tr></table>	1	1 ← (Kód otázky)
1					
		NE	<table border="1"><tr><td>2</td></tr></table>	2	
2					
Otázka (polootevřená)	→ V případě, že ne, označte v příslušném políčku křížkem důvod, který nejlépe vystihuje Vaši situaci				
Kategorie (varianty) odpovědi	→	- ukončili jsme podnikatelskou činnost	<table border="1"><tr><td>27</td></tr></table>	27	2 ← (Kód otázky)
27					
		- nezačali jsme dosud podnikat	<table border="1"><tr><td>25</td></tr></table>	25	
25					
		- přerušili jsme podnikatelskou činnost (např. z důvodů sezonnosti podnikání)	<table border="1"><tr><td>23</td></tr></table>	23	
23					
		- jiné důvody – uveďte:	<table border="1"><tr><td>22</td></tr></table>	22	
22					
Místo pro napsání odpovědi	→			3 ← (Kód otázky)	

IV.2 Pravidla pro volný oddíl

V souvislosti s tím, že volné oddíly vznikaly poněkud živelně, se v současné době úprava těchto oddílů v různých formulářích liší. Níže uvádíme jen obecné zásady, které by se měly brát v úvahu při návrhu nového nebo aktualizaci či korekci stávajícího volného oddílu:

- 1) oddíl má velké číslo
- 2) pokud oddíl má několik otázek, musí mít název
- 3) k otázkám musí být poskytnut návod k označení odpovědi. Způsob označení (křížkování nebo zakroužkování) musí být na formuláři jednotný
- 4) k uzavřeným a polootevřeným otázkám musí být předtištěny kategorie odpovědi
- 5) v dotazníku, nebo v případě většího počtu otázek ve volném oddílu, by každá otázka měla začínat číslem nebo kódem
- 6) ve formulářích, které se budou pořizovat ručně (na rozdíl od formulářů určených pro skenování), musí být předtištěny kódy odpovědi
- 7) mezi odpovědí a políčkem pro vyznačení odpovědi nesmí být velká mezera, je vhodné ji vyplnit tečkovaním
- 8) u odpovědi typu „jiné“, „jiné důvody“ apod. musí být ponechán dostatek místa pro vepsání odpovědi
- 9) prvky (detaily), které plní technické nebo formální funkce a nejsou pro respondenta informativní, by měly být potlačeny
- 10) volný oddíl musí mít přehlednou grafickou úpravu.

IV.3 Číslo oddílu

Každý volný oddíl, stejně jako klasický, má identifikační číslo. **Nové číslo oddílu** se přiděluje v oddělení koordinace statistických zjišťování, tím se standardizuje obsah zjišťování a v této podobě oddíl může být použit pro libovolné pravidelné statistické šetření. Podrobněji viz kapitola II.4.

IV.4 Název oddílu

Pokud oddíl obsahuje jen pár otázek, název oddílu není nutností.

IV.5 Otázky

V praxi sociologických průzkumů pro účely dotazníkového šetření byly vyvinuty různé druhy otázek: otázky otevřené, uzavřené, polootevřené, dichotomické, polytomické, škály apod. Otázky odpovídají záměrům a konceptům šetření a metodologickým pravidlům formulace.

Správnost formulace dotazů se ověřuje v předvýzkumech a pilotážích prostřednictvím metodických dotazů, které sledují, zda otázka zjišťuje skutečně daný jev (jde o techniky ověřování obsahové validity), co vše indikuje odpověď, zda je respondent schopen (či ochoten) na otázku odpovědět atd. Podrobněji se metodologickými problémy otázek budeme zabývat v kapitolách V a VI.

IV.6 Číslo otázek

Identifikace otázek a odpovědí je nezbytná v případě klasického pořizování dat a zároveň zajišťuje přehlednost a snadnou orientaci respondenta při vyplňování formuláře. Pokud otázky a odpovědi nebudou označeny na formuláři, může to po sběru dat vyžadovat kódování, čili doplňující krok. Identifikace může být provedena číslováním (numerické kódování) nebo označením písmeny abecedy (alfabetické kódování) nebo kombinací obou způsobů. Z hlediska respondenta by podmínkou přehlednosti mělo být vzestupné označení.

Příklad 23
Dotazník Konjunkturální průzkum v průmyslu
(Klasické pořizování údajů)

Číslo otázky→	1. Považujete celkovou ekonomickou situaci vašeho podniku za	
	dobrou	1
	uspokojivou	2
	špatnou	3

IV.7 Předtištěné odpovědi

Předtištěné odpovědi se uvádějí v případě uzavřených a polootevřených otázek. Jsou nenáročné pro zpracování a ve statistických zjišťováních se používají velmi často. To, jak se vytváří kategorie/varianty odpovědí, budeme probírat níže, kde se budeme věnovat tvorbě otázek.

IV.8 Kódy odpovědí

Kódy (čísla) odpovědí jsou uváděny jen při klasickém zpracování údajů. Jsou to buď posloupná řada čísel, nebo kódy statistického číselníku (ve výše uvedeném případě 2. otázky výkazu P 3-04 jsou použity kódy číselníku ČSÚ AKT 1159).

Při zpracování výkazů skenováním se kódy odpovědí netisknou.

IV.9 Návod na označení odpovědí

Respondentovi musí být poskytnut návod, jak má na otázky odpovídat a jakým způsobem má označit svou odpověď.

Příklad 24

Pokud není uvedeno jinak, označte křížkem pouze jednu odpověď
U některých otázek je nutné uvést slovní odpověď nebo napsat číslo
U následujících otázek vybranou odpověď označte křížkem
Označte křížkem příslušné políčko
Označte křížkem maximálně 5 odpovědí
apod.

V dotaznících připravovaných pro snímání údajů čtecím zařízením musí být uvedeny předepsané vzory psaní znaků, způsob vyznačování odpovědí a opravy chybných údajů. Výběr vzorů číslic a písmen by měl počítat se zvyklostmi lidí a čitelností pro skener. Zkušenost ukázala, že například tiskací čtyřka (4) není vhodná pro vzor, protože lidé nejsou zvyklí podobným způsobem tuto číslici psát, tiskací sedmička bez přeškrtnutí (7) zase může být skenerem přečtena jako jednička.

Příklad 25

Vzory písma pro vyplňování modrou/černou propisovačkou nebo mikrofíxem do vyhrazených separovaných znakových/číslíkových polí:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 - / A Á B C Č D E É Ě F G H I Í
J K L M N Ň O Ó P Q R Ř S Š T Ť U Ú Ů V W X Y Ý Z Ž

Číselné údaje
 prosíme vyplňujte
 zprava

Vzory písma není nutné dodržet pro části výkazu umístěné v neseperovaných polích typu

Vyznačení odpovědi zakřížkováním Oprava chybného vyznačení začáráním

Níže a dále uvádíme i příklady z dotazníků národních statistických institucí a z kurzu Survey skills development course.

Příklad 26

Dotazník sčítání lidu, domů a bytů v USA

What is this person's sex? Mark ONE box

Where were this person born?
 In the United States — Print name of state

Do you have a second mortgage or a home equity loan on THIS property? Mark all boxes that apply.

IV.10 Grafická úprava volných oddílů

Grafika volných oddílů je součástí celkové grafické úpravy formuláře. Jejím cílem je přehledné, logické, ale i úsporné uspořádání informace, přispívající k dobré orientaci respondenta a snadnějšímu vyplnění.

Dobrá grafická úprava obecně znamená dobrou kompozici a vizuální organizaci oddílů. V případě volných oddílů předpokládá:

- dostatečný prostor pro odpověď (předtištěný rastr) u otevřených a polouzavřených otázek,
- dostačující (ale nepříliš velkou) šířku řádků a velikost políček,
- únosnou vzdálenost mezi odpověďmi a políčky pro označení,
- vizuální zřetelnost otázky, čili řez a velikost písma, které zdůrazňují otázku. Tento požadavek je zvláště aktuální pro případy, kdy otázky nejsou na začátku označeny číslem nebo kódem,
- grafické symboly pro navigační pokyny a označení odskoků.

V. TYPY OTÁZEK

V.1 Klasifikace otázek

Dle předmětu zjišťování se rozlišují *otázky na fakta* (objektivní údaje) a *otázky na postoje, názory, mínění, důvody, motivy apod.* (subjektivní údaje).

Podle typu proměnné se rozlišují:

- **otázky na kvantitativní údaje** (numerické, číselné proměnné),
- **otázky na kvalitativní údaje** (kategoriální, verbální proměnné).

K prvním např. patří počet členů domácnosti, výše nájemného, počet odpracovaných hodin apod., k druhým např. úroveň dosaženého vzdělání, druh vlastnictví bytu, spokojenost s bydlením apod.

Dle funkce, kterou otázky plní v dotazníku se rozlišují:

- **otázky meritorní** - zjišťují údaje o předmětu šetření,
- **otázky analytické (identifikační, cenové)** - třídící a identifikační parametry, dle kterých se provádí analýza (u respondentů: pohlaví, věk, vzdělání, zaměstnání, rodinný stav atd. dle záměru zjišťování; u zpravodajských jednotek: IČO, počet pracovníků, druh vlastnictví, kraj apod.),
- **filtrační otázky** - se používají v případech, kdy na následující otázku by měla odpovídat jen část respondentů, která např. vlastní určitou proměnnou nebo znak. Tyto otázky pomohou odlišit ty respondenty, kteří jsou o určitém problému informováni lépe než ostatní, a tak jejich odpovědi mohou být pokládány za závažnější. Negativní odpověď na otázku (filtr) vede k pokynu, aby respondent přeskočil jednu nebo sérii otázek pro něj irelevantních,
- **otázky kontrolní** - cílem těchto otázek je prověřit pravdivost odpovědí na základní otázky dotazníku. S jejich pomocí se oceňuje kvalita získané informace. Zpravidla se kontrolují otázky, které těsně souvisí se základním cílem a předmětem výzkumu, protože v těchto případech je stupeň hodnověrnosti (validity) nesmírně důležitý. Obvykle se základní a kontrolní otázky uspořádají v dotazníku tak, aby dotazovaný nemohl při jeho vyplňování najít přímou souvislost,
- **otázky projekční** - zjišťují potřebnou informaci nepřímo, dotazem na názor skupiny lidí respondentovi blízké. Používají se v případě, kdy by respondent měl obavy nebo se zdráhal odpovědět upřímně sám za sebe. Typ otázky je převzat z psychodiagnostiky a používá se kromě sociálně psychologických a sociologických výzkumů také ve výzkumu trhu.

Existují další typy otázek: úvodní, závěrečné, motivační, které slouží pro zvýšení komunikativnosti dotazníku a jsou zaměřeny na jeho psychologickou přijatelnost a motivaci respondenta ke spolupráci apod. K omezení účinku vzájemného ovlivňování otázek se používají nárazové otázky, ke zjištění skutečných vědomostí otázky „chytáky“, pro snížení únavy a napětí „hravé“ otázky atd.

V.2 Otevřené, volné otázky

Forma otázky, kdy respondentovi nejsou předloženy žádné varianty odpovědi a tazatel nebo sám respondent zapíše jejich úplné nebo zkrácené znění.

Příklad 27

Roční výkaz ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví P 5-01 (c)

Popište slovně co nejvýstižněji ekonomickou činnost, z níž Vám plynula převážná část tržeb ve sledovaném roce
.....
.....

Efektivnost otevřené otázky zpravidla přímo souvisí s tím, nakolik respondent pochopil otázku a s jeho kompetentností soudit o dané věci. V rámci předvýzkumu bývá otevřená otázka po vyhodnocení získaných odpovědí přeformulována na otázku uzavřenou nebo otázku polootevřenou tím, že se

provede obsahová analýza získaných odpovědí a jejich kategorizace. Podobná kategorizace, resp. klasifikace se provádí i v případě zařazení otevřené otázky do hlavního šetření. Získané odpovědi se kódují na základě vypracovaných kódových klíčů. Ve výše uvedeném příkladě jako kódové klíče slouží kódy Odvětvové klasifikace ekonomických činností, v příkladě 28 kódy z klasifikace územních statistických jednotek (CZ-NUTS), kódy pořadí stavebního úřadu a kódy z registru prostorových jednotek, tzv. kód ZUJ.

Příklad 28

Hlášení o odstranění stavby (budovy) pro bydlení nebo zrušení celého bytu (Stav 4-99)

Název stavebního úřadu:	pořadové číslo SÚ	C	Z	0					
Název obce:	kód obce (ZUJ)								
Název části obce:	kód části obce								
....								

Kdy a proč se používají otevřené otázky?

- v předvýzkumu pro získání popisu „skutečné reality“
- v kvalitativních průzkumech
- pro získání spontánních odpovědí
- k poskytnutí možnosti respondentovi pro sebevyjádření
- k popisu přesných (exaktních) číselných údajů

Problémy spojené s používáním otevřených otázek

pro respondenta:

- nutnost přemýšlet (intelektuální náročnost)
- pracnost (časová náročnost)

pro výzkumníka:

- nutnost kódování
- složitější analýza a interpretace

V.3 Uzavřené otázky

Uzavřená otázka je nejpoužívanější typ otázky. Je charakteristická úplným výčtem alternativ možných odpovědí, ze kterých respondent vybírá sám nebo prostřednictvím tazatele preferovanou jednu nebo několik odpovědí a označuje je předepsaným způsobem.

Příklad 29

Pohlaví	Muž	1	Žena	2
---------	-----	---	------	---

Příklad 30

Dotazník Agrocensus 2000 (AGC V 2000)

(Vzor pro snímání údajů prostřednictvím skeneru)

Zdroj vody

studna	☐
veřejný vodovod	☐
obojí	☐

Příklad 31

Have you been a partner in a common-law relationship?

By this we mean, partners live together as husband and wife, without being legally married.

1	Yes	2	No	→ Go to Section F
---	-----	---	----	-------------------

Je nutné, aby byly zahrnuty všechny možné odpovědi a aby se tyto odpovědi nepřekrývaly. Když úplný výčet kategorií není možný nebo není záruka, že byly pojmenovány všechny, použije se tzv. **otázka polootevřená** či **polouzavřená** (closed-ended questions with other), kde se zařazuje kategorie „jiné“, „ostatní“ apod. a respondent má možnost napsat svou vlastní odpověď. Tím je zachována větší míra formalizace a zároveň je nabídnuta možnost pro vlastní odpověď respondenta. Tím se také zmiňuje psychologický nátlak na něj a nutnost pohybovat se jen v zadaném schématu odpovědí.

Hlavní nevýhody polootevřené otázky jsou stejné jako u otázky otevřené, což znamená vysoké nároky na zpracování.

Příklad 32

Dotazník pro podniky a podnikatele (PANEL 1999)

Označte křížkem druh právní formy Vašeho podniku (firmy, organizace):

podnikatel (fyzická osoba)	☐	akciová společnost	☐
státní podnik	☐	společnost s ručením omezeným	☐
družstvo	☐	jiné	☐

6

Přednosti používání uzavřených otázek

Pro respondenta:

- snadnost odpovídání
- rychlost odpovídání

pro výzkumníka:

- možnost použití v masových šetřeních
- větší ochota respondentů odpovídat
- předpoklad jednoznačné interpretace dotazů respondenty
- snadnost kódování
- jednoduché matematicko-statistické zpracování
- snadnost analýzy
- levnost
- konzistentnost kategorií odpovědí

Nevýhody uzavřených otázek

- mohou příliš zjednodušit problém
- potlačují poznávací moment sledování zkoumaného objektu
- schematizují odpovědi, vymezují určitý rámec možných variant
- mohou ovlivnit odpovědi formulací a uspořádáním alternativ odpovědí
- mohou zjistit odpovědi, které leží mimo sféru zkušeností respondenta a na niž by sám respondent nepřišel nebo názory, které neexistují
- mohou posunout odpovědi do nepřírozené podoby
- únava, popř. nudnost při odpovídání

Zčásti lze tyto nevýhody eliminovat pečlivostí přípravy při formulaci otázky a ověřováním této formulace na etapách operacionalizace, předvýzkumu a pilotáže. V pravidelných statistických zjišťováních se zpravidla používají standardizované, čili otestované volné oddíly, a tato nebezpečí jsou minimalizována. Ovšem při navrhování nových otázek nebo šetření a v případě změny sledovaných vlastností objektu se tato nebezpečí nesmí přehlédnout.

V.4 Typy uzavřených otázek

Existují různé typy uzavřených otázek, lišící se např. počtem vybíraných odpovědí, možností uspořádání odpovědí, grafickou úpravou apod.:

- **otázky dichotomické** (two-choice) s možností výběru ze dvou odpovědí
- **otázky alternativní** (polytomické, množné, multipl choice) s možností výběru jedné z několika alternativ
- **otázky výčtové** (checklist)
- **otázky pořadové** (s uvedením pořadí alternativ, ranking format)
- **škály pořadové** (rating scale)

V.5 Dichotomické otázky (two-choice)

V případě *dichotomických* otázek se odpověď volí ze dvou možných variant.

Příklad 33
Vstupní dotazník pro měsíční zjišťování (SP 02)

Je Vaše firma plátcem daně z přidané hodnoty (DPH)? (Označte křížkem odpovídající políčko)	ANO	☐	1
	NE	☐	

V mnoha případech se respondenti nemohou rozhodnout protože neznají přesnou odpověď a žádná z alternativ dichotomické otázky jim nevyhovuje. Pro ty se přidává třetí kategorie „nejsem si jist“, „nemohu rozhodnout“, „nedokáži posoudit“ apod. a tak se dichotomická otázka mění na *trichotomickou*.

V.6 Alternativní otázky (multipl choice)

V případě *alternativních* otázek je možná jedna odpověď z několika variant.

Příklad 34
Sčítání lidu, domů a bytů
Sčítací list osob

Nejvyšší ukončené vzdělání
Vyplňují pouze osoby 15leté a starší podle nejvyšší dokončené školy.

☐ bez vzdělání	☐ neukončené základní vzdělání
☐ základní vzdělání	
☐ vyučení bez maturity	
☐ střední odborné bez maturity	
☐ učební obory s maturitou	
☐ úplné střední všeobecné s maturitou	
☐ úplné střední odborné s maturitou	
☐ nástavbové studium, absolvování dvou nebo více středních škol	
☐ vyšší odborné vzdělání	
☐ vysokoškolské bakalářské (Bc., BcA.)	
☐ vysokoškolské (MUDr., JUDr., Mgr., PhDr. aj.)	
☐ vědecká příprava (tituly za jménem např. CSc., DrSc., PhD. aj.)	

V.7 Otázky výčtové (checklist question)

Tyto otázky umožňují dotazovanému přesněji se vyjádřit, protože dovolují kombinovat několik možností. Je nutné uvést přesnou instrukci o tom, kolik možností může respondent vybrat.

Příklad 35
Dotazník o vzdělávání zaměstnanců (ČSVZ 1-99)

Jaké byly hlavní důvody toho, že jste nezajišťovali (neposkytovali) žádné další odborné vzdělávání zaměstnanců v roce 1999? (Zakřížkujte maximálně tři)

Dosavadní dovednosti zaměstnanců odpovídají potřebám podniku	☐	1
Nábor pracovníků s potřebnými dovednostmi	☐	2

Náklady na další odborné vzdělávání zaměstnanců jsou pro podnik příliš vysoké	☐	3
Zaměstnanci nemají čas na vzdělávání z důvodů příliš vysokého pracovního zatížení	☐	4
Do dalšího odbor. vzdělávání zaměstnanců se investovalo nedávno – v roce 1999 nebylo třeba investovat	☐	5
Je obtížné vyhodnocovat potřeby podniku pokud jde o další odborné vzdělávání zaměstnanců	☐	6
Počáteční odborné vzdělávání (učňů apod.) postačuje k rozvoji potřebných dovedností	☐	7
Jiné důvody (uveďte)	☐	8

V.8 Otázky pořadové (ranking format)

Otázky pořadové umožňují dotazovanému uvést vlastní pořadí alternativ odpovědí.

Příklad 36

Questionnaire desgn II. Survey skills development course

Zde uvádíme seznam způsobů jak lidé hledají práci. Prosím seřadte je od neefektivnějšího způsobu, vedle kterého napište číslo „1“ a o kterém si myslíte, že by byl nejlepší, a číslo „2“ vedle způsobu, o kterém si myslíte, že by byl jako druhý nejlepší atd. (do 6. místa).

- Rozesílání životopisu e-mailem
- Noviny nebo časopisy
- Kanadský Centrální Úřad Práce
- Kontaktování (ptaní se) přátel
- Soukromá agentura pro zprostředkování (nábor) pracovních sil
- Přímý kontakt se zaměstnavateli

Odpovědi se zpracovávají jako samostatné otázky se škálou odpovědí od 1 do 6.

V.9 Škály (rating scale)

Škály (stupnice) jsou dalším typem uzavřených otázek. Dle objektu měření se rozlišují škály:

- a) k měření vnitřních charakteristik nebo vlastností lidí: mínění, názorů, postojů, motivů, vztahů, znalostí apod.;
- b) k charakteristice vnějších objektů ve vztahu k subjektu měření.

V prvním případě se hovoří o *škálách postojů* (hodnot?), ve druhém o *škálách ocenění*. Se škálami ocenění, kterým se také říká nominální škály, jsme se setkali v příkladu 34 o nejvyšším dokončeném vzdělání.

Dle formy se škály dělí na číselné, verbální a grafické.

Nejrozšířenější způsob měření je volba jedné kategorie ze sady nabídnutých: číselného bodu na stupnici, výroku ze série výroků atd.

Podmínkou pro používání škály je existence přirozeného kontinua mezi polárními (krajními) odpověďmi (typu „úplně souhlasím – vůbec nesouhlasím“, „velmi málo – velmi mnoho“, „1 – 5, 10 nebo 100“ apod.), které se zachycuje s pomocí slov, čísel atd. Obecně se také předpokládá, že rozložení polárního kontinua je symetrické ve vztahu k hypotetickému středu a uplatňuje se „zrcadlový“ způsob formulování slovního vyjádření odstupňování. Testováním se ale může zjistit, že některá část škály vůbec nefunguje, pak by se měla provést korekce škály.

Příklady škál:

Příklad 37

Questionnaire desgn II. Survey skills development course

Jak jste spokojeni se svou současnou prací?

1. Úplně spokojen
2. Spokojen
3. Ani spokojen ani nespokojen
4. Nespokojen

Příklad 38
Dotazník experta (AV ČR)

Prostřednictvím níže uvedené škály, prosíme, ohodnoťte jak je veliká celková fyzická zátěž na tomto pracovišti.
Škála s 9 body znamená:

1 – práce na tomto pracovišti celkem vůbec není fyzicky náročná. Například: práce vsedě, bez fyzické zátěže.
9 – práce na tomto pracovišti je fyzicky velmi náročná. Například: jenom vykopové práce bez pomoci strojů a přístrojů.

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Škála v příkladu 37 poskytuje plné slovní vyjádření bodů odstupňování; v příkladu 38 je škála posloupnosti čísel, jejíž intenzita a směr jsou popsány jen polárními body. Častěji se takový popis umísťuje vedle čísel na samotné škále.

Čísla označená respondenty na škále mohou přímo sloužit jako hodnota měřené vlastnosti, v jiných případech zase jako základ pro následující matematicko-statistické zpracování a vytvoření odvozené škály.

K nevýhodám škál patří to, že škálové hodnoty nemusí přesně odpovídat vnímání respondentů, protože ti mohou vkládat do příslušného vyjádření jiný obsah než výzkumník.

Grafické škály, v nichž se používá některé grafické měřítko (teploměr apod.) a odstupňování je vnímáno jako metrické, mohou do monotónnosti dotazníku vnést zpestření.

Při výběru škály se musí udělat několik rozhodnutí.

- 1) O typu škály - zda škála bude lichá nebo sudá, či jestli bude mít střední bod nebo nebude.

Existují názory, že na řadu věcí implicitně existuje odpověď typu „ano i ne“. Jako příklad se uvádí hypotetická otázka „Co je pro Vás důležité: rodina nebo práce?“ se škálou „určitě práce, spíše práce, i rodina i práce, spíše rodina, určitě rodina“, kde se existence takového středu zdůvodňuje. Může se zdát, že volba typu škály tedy záleží na charakteru proměnné.

Ovšem jsou i názory, že podobný „střední“ bod neexistuje. Například ve spektru dnešních politických stran neexistuje čistě středová strana.

Záleží tedy na průzkumníkovi, jeho zkušenostech, podmínkách porovnatelnosti nebo, nakonec, na jeho rozhodnutí – jak definuje kontinuum proměnné, jakou koncepci měření si zvolí - a buď poskytne možnost respondentovi při odpovídání „uchýlit se“ k neurčitému středu, nebo zvolí škálu bez středního bodu a „přinutí“ respondenta vyjádřit se jasněji a přiklonit se buď na jednu nebo na druhou stranu.

- 2) O podrobnosti škály (rozlišovací schopnosti, přesnosti) – zda bude stačit např. škála čtyř- či pětibodová, nebo se použije škála šesti-, sedmi- a vícebodová. Od některé mezní veličiny zvětšení přesnosti vede ke zmenšení jeho spolehlivosti.

Rozhodnutí o podrobnosti škály záleží jednak na cílech zjišťování – na tom v jaké míře je potřebné rozlišovat různé stupně intenzity souhlasu; jednak na schopnosti respondentů tyto rozdíly vnímat či vyjadřovat. Určitý vliv na volbu méně či více podrobné škály má i velikost šetřeného souboru.

- 3) O kombinaci škál. Obecně by se měly používat pro proměnné stejného typu (nebo pro celé šetření) i stejné škály. Zároveň by se mělo počítat s možností redukce škály větší měrnosti do škály menší měrnosti při zpracování.

Typ škály se volí při operacionalizaci konceptů. Zda škála funguje nebo nefunguje, zda stačí čtyř- nebo pětibodová je nutné experimentálně ověřit v předvýzkumu.

Pojem *škálování* je užíván pro postupy *konstruování měřicích stupnic*. Jde o dost složité techniky konstruování škál jako je metoda expertního hodnocení, sumační technika R. Likerta, škálogramová analýza Guttmana, sémantický diferenciál Osguda apod., používané v sociologii a sociální psychologii. V tomto pojetí škálování popisuje specifické postupy transformace kvalitativních údajů na souhrnné, obvykle kardinální znaky. Mimo to pojem škálování prezentuje také současný vývoj této techniky, kdy již nejde o používání jednotlivých stupnic, ale *souborů škál a otázek různého typu*, které tvoří určité kontinuum nominálních znaků a specifických technik jejich matematicko-statistického zpracování k vystižení skrytých významů a struktury latentních proměnných.

V.10 Specifické otázky

Hodnocení několika výroků prostřednictvím stejné škály umožňují tzv. **specifické otázky**, které jsou formalizovanou verzí pořadové otázky.

Příklad 39 (Rating format)
Rodina 1992 (AV ČR)
Dotazník pro rodiče (interview)

Když vezmete v úvahu bohatství, vliv, prestiž a životní perspektivy, řekněte mi, prosím, jak se Vaše postavení v těchto oblastech za uplynulé tři roky změnilo.

	Majetek peníze	Společenský vliv	Prestiž povolání	Životní perspektivy
Určitě zlepšení	1	1	1	1
Spíše zlepšení	2	2	2	2
Je to asi tak stejné	3	3	3	3
Spíše zhoršení	4	4	4	4
Určitě zhoršení	5	5	5	5

V případě nutnosti hodnotit větší počet položek vzniká nebezpečí stereotypizace odpovědí ze strany odpovídajícího, kterému lze zamezit střídáním kladných a záporných aspektů sledovaného problému.

V.11 Příklady chybných konstrukcí otázek

Nevyčerpávající alternativy, široké kategorie odpovědí.

Příklad 40

Zemědělská výroba malého zemědělce pod prahovými hodnotami v roce 2000 určená pro samozásobení nebo prodej

Pobírám starobní (invalidní) důchod a zemědělstvím se zabývám souběžně s důchodem

Zemědělstvím se zabývám jako vedlejší činností, hlavní zaměstnání mám v jiném podniku

Zemědělství je mým hlavním zaměstnáním nepobírám starobní důchod a **mám** příjmy z vedlejší činnosti v jiném podniku

Zemědělství je mým hlavním zaměstnáním, nepobírám starobní důchod a **nemám** příjmy z vedlejší činnosti v jiném podniku

Otázka s asymetrickou škálou.

Příklad 41

Myslíte si, že toto zaměstnání/podnikání je ve srovnání s předchozím:

mnohem lepší
poněkud lepší
zhruba stejné
horší

VI. NAVRHOVÁNÍ OTÁZEK A PŘÍPRAVA DOTAZNÍKU

VI.1 Příprava dotazníkového šetření

Problematika navrhování otázek je složitá, bezprostředně souvisí s cíli a koncepty, popř. normativy šetření, je součástí širší problematiky přípravy dotazníku a zde se jí dotkneme jen stručně.

Při přípravě je dobré si pamatovat, že dotazník:

- hraje hlavní roli v procesu sběru dat a má zásadní vliv na jejich kvalitu
- má vliv na dojem, který si udělá zpravodajská veřejnost o autorech šetření
- má být přehledný, delší dotazník je užitečné rozdělit na logické moduly
- má obsahovat jen validní a reliabilní proměnné
- má být sestaven tak, aby se s ním respondentovi dobře pracovalo
- má brát zřetel na zpracování
- při tvorbě dotazníku je třeba brát v úvahu čas a finanční náklady ze strany zpravodajské jednotky a respondenta

Otázky se pro účely dotazníkového šetření obecně začínají formulovat po důkladné analýze problému šetření. Příprava zjišťování předpokládá provedení následujících kroků:

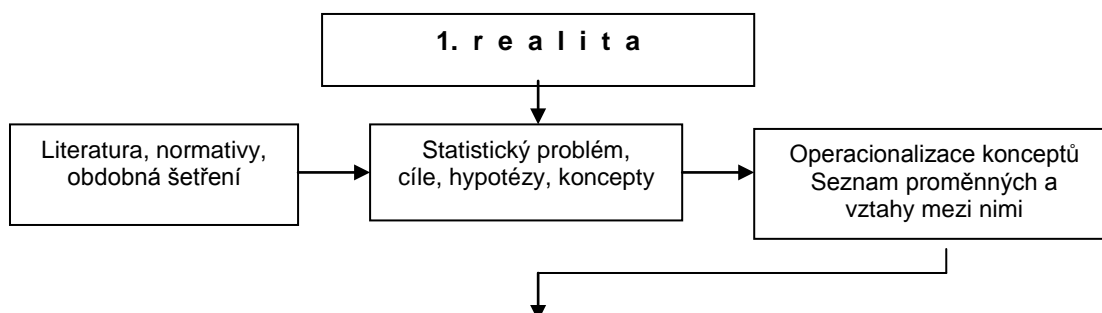
1. Formulace statistického problému
2. Studium předcházejících šetření, normativů a zdrojů informací
3. Formulace cílů a hypotéz
4. Vymezení obsahu a konceptů, které budou popsány šetřením
5. Operacionalizace konceptů, seznam proměnných a konkrétních otázek a kategorií odpovědí
6. Rozhodnutí o způsobu sběru dat
7. Rozhodnutí o základním souboru a výběrovém vzorku
8. Stanovení období vhodného pro realizaci zjišťování
9. Zabezpečení návaznosti dotazníku na technické zpracování a program zpracování
10. Pilotní šetření
11. Korekce dotazníku a programu zpracování

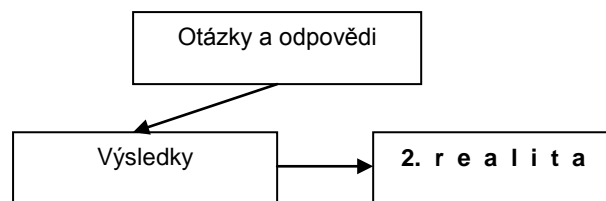
V těchto etapách se definují cíle a požadavky šetření, konají se konzultace s odborníky (popř. s uživatelem), případně s některými členy cílové populace, studují se šetření na stejná nebo obdobná témata atd.

Ústředním bodem přípravy zjišťování je sestavení seznamu proměnných na základě operacionalizace, znázornění vztahů mezi nimi a nalezení *spolehlivých empirických indikátorů*. Dále následuje *formulace konkrétních otázek a kategorií odpovědí*. Nezbytná *redukce reality* doprovázející tyto kroky znamená zároveň *jednu z nejkritičtějších operací v celém zjišťování*, která určuje rámec a kvalitu celého šetření. Jde totiž o vytvoření mentálního modelu, který se realizuje v instrumentu pro sběr dat a je základem pro zpětný popis této reality. Proto jsou zde nutné zevrubné znalosti problému, a to jak teoretické, tak i praktické. V případě pravidelných zjišťování je nutné zajistit mechanismy monitorování změn charakteristik sledovaných konceptů.

M. Disman, renomovaný sociolog, upozorňuje, že šetření se může pokazit kdykoliv, ale nezachycené omyly při konstrukci indikátorů mají fatální dopad.

Schéma 1

Snaha zabránit systematickým chybám se konkretizuje mimo jiné v požadavcích testování otázek a kategorií odpovědí na validitu a reliabilitu, které je součástí předvýzkumu a pilotního šetření.

VI.2 Validita (věrohodnost) a reliabilita (spolehlivost)

Validita se definuje jako věrohodnost, platnost metody, která zajišťuje měření toho, co bylo zamýšleno měřit. Validita vypovídá o tom, do jaké míry je v empirických indikátorech postižen obsah zkoumaného konceptu; zda nedošlo v procesu operacionalizace a volby nevhodných škál k posunu a soustava ukazatelů a indikátorů nevyovídá o jiných skutečnostech, než pro jaké byly určeny.

Reliabilita – je spolehlivost měření, která při opakovaném šetření v téže skupině respondentů s použitím stejné otázky zajišťuje shodné výsledky. S tím je spojen požadavek zachovat formulaci otázek a odpovědí a podmínky sběru informace při opakování šetření.

Důkazy validity

Do první skupiny patří důkazy zaměřené tak, aby prokázaly, že konstrukce otázek (včetně škál) adekvátně odráží měřené charakteristiky a že nástroj v plné míře uspokojuje všechny normativní požadavky:

- 1) **relevantnosti**, či správnosti výběru určité formy otázky pro měření dané charakteristiky. O relevantnosti otázky se rozhoduje na základě výsledků měření, které potvrdily, že skutečně existují vlastnosti či charakteristiky objektu, které jsme předpokládali;
- 2) **objektivnosti (neutrálnosti)**, která vyžaduje, aby odpovědi respondenta nebyly ovlivněny vedlejšími faktory;
- 3) **srozumitelnosti** – aby respondenti jednoznačně a stejně pochopili otázky;
- 4) **adekvátní podrobnosti (rozlišovací schopnosti)** – škála musí být zkonstruována tak, aby mohla optimálně (vzhledem k cílům šetření) zachytit rozdíly v intenzitě charakteristik mezi respondenty.

Do druhé skupiny patří důkazy spojené s řešením otázky, nakolik výsledky získané použitím daného nástroje souhlasí s informací o měřených charakteristikách, která byla získána jinými způsoby.

Techniky založené na srovnání s nějakým vnějším kritériem.

- **Validita založená na členství** ve známé skupině: nástroj se zkouší na skupině, o níž se ví, že má vlastnost, kterou má nástroj měřit.
- **Prediktivní validita** porovnává předpověď získanou testovacím měřením se skutečnými výsledky. Jen tehdy, kdy je shoda obou souborů dat dostatečná, je test prohlášen za validní a bude i nadále používán. Tento postup je vhodný pro opakovaná šetření a nejčastěji se používá ke kontrole výsledků pravidelných statistických zjišťování.
- **Souběžná validita** je testována tak, že měření stejné vlastnosti je prováděno dvěma nebo více různými postupy. Nevýhodou je, že úplné výsledky testů jsou k dispozici, když data již byla sebrána a analyzována.
- **Konstruovaná validita**. V této technice je konstruován test hypotéz logicky spojujících zkoumanou vlastnost s technikou měření, kterou používáme.

Další skupina důkazů je založena na obsahu měřeného jevu.

- *Validita založená na mínění skupiny expertů.* Důležité je, aby každý z členů poroty pracoval nezávisle na druhých. Shoda mezi výroky různých expertů je pak dobrým ukazatelem validity.
- *Validita testovaná výčtem obsahu* – testuje se, zda naše měření kryje doménu jevu, který zkoumáme. Výčet obsahu je užitečný zejména tehdy, kdy samotná definice zkoumaného konceptu není dostatečným nástrojem pro výzkumné operace.
- *Zjevná validita* – situace, kdy kontrola validity není vyžadována (např. u pohlaví respondenta).

Je nutné brát zřetel na to, že:

- *neexistuje univerzální validní měření konceptu.* Pravidlem je, že validita, prokázaná v určitém kontextu a pro určitý účel je automaticky platná jen a jen pro tento kontext, shodný účel a danou skupinu respondentů
- validní ukazatele "necestují" dobře a když exportujeme validní ukazatel ze země do země, z jedné kultury do jiné, snadno může ztratit svou validitu. K tomu přispívají i nekvalitní překlady.

VI.3 Postupy při navrhování otázek a odpovědí

VI.3.1 Koncepty a proměnné

- ❖ Koncepty a proměnné musí být dobře definovány
- ❖ Je nutné sestavit seznam proměnných
- ❖ Ujistit se, že se jako základní proměnné používají standardní definice a vysvětlivky
- ❖ Snažit se najít podobná šetření a využít jejich zkušenost
- ❖ Používat obrázky (grafy, tabulky apod.) ke znázornění vztahů mezi proměnnými
- ❖ Používání několika různých otázek pro měření stejného problému zvyšuje kvalitu měření (metoda mnoha indikátorů)

VI.3.2 Navrhování otázek

- ❖ Nezapomínejte do šetření otázky jen proto, že jsou zajímavé
- ❖ Myslete na jazyk – držte se jednoduchosti
- ❖ Snažte se formulovat otázky krátké a jasné
- ❖ Definujte nejasné nebo dvojsmyslné výroky
- ❖ Konkretizujte abstraktní pojmy
- ❖ Ptejte se na jednu věc – vyvarujte se „dvouhlavým“ otázkám (double-barreled questions)
- ❖ Určete v otázce místo a čas, nežádejte „průměrné“ údaje
- ❖ Buďte opatrní v používání hypotetických (např. otázek o budoucnosti) a retrospektivních otázek (otázky o minulosti)
- ❖ Vyvarujte se formulací otázek, které mohou ovlivnit nebo „navádět“ na určité odpovědi (například uvedením jediné alternativy odpovědi, nesymetrickým rozložením alternativních kategorií apod.)
- ❖ Vyvarujte se sugestivních výrazů a otázek
- ❖ Ujistěte se, že otázka není pro respondenta nepříjemná, znepokojující a nevyvolává pocit ohrožení pravdivou odpovědí. V opačném případě můžete použít např. nepřímé otázky
- ❖ Testujte validitu a reliabilitu otázek

Je dobré si pamatovat, že

všechny otázky mohou být respondenty pochopeny různě!

Proto je aktuální doporučení švédských statistiků:

TESTUJTE VAŠE OTÁZKY! Vyměňte je a testujte znova.

VI.3.3 Navrhování kategorií odpovědí

- ❖ Kategorie odpovědí musí zahrnovat veškeré možné odpovědi
- ❖ Kategorie musí co nejpřesněji „mapovat“ reálnou variabilitu
- ❖ Zvažte nutnost používání škál s různým měřítkem
- ❖ Používejte otevřené otázky jen v případě krajní nutnosti
- ❖ Zkontrolujte, jestli odpovědi všech respondentů mají stejnou váhu, oddělte lépe informované respondenty od ostatních filtrační otázkou

Volba kategorií odpovědí

- ❖ **Obecné požadavky**
 - odpovědi musí být vyčerpávající – pamatujte na odpověď „ostatní“, „jiné“ apod.
 - musejí se vzájemně vylučovat
 - nenavrhněte **příliš** mnoho kategorií - myslete na to, že krátkodobá paměť respondenta nezvládá velké množství informací a velký počet alternativ
 - nepoužívejte široké kategorie - jejich dekompozice do užších není možná
- ❖ **Volba alternativ**
 - odpovědi typu Ano – Ne. Zvažte možnost, že respondent zde může vnímat existenci několika alternativ
 - nenuťte respondenta k odpovědi na otázku, o které předtím nikdy nepřemýšlel. Zařaďte střední nebo neutrální „Nevím“
- ❖ **Klasifikace, třídění**
 - zachovávejte standardní členění
 - vyhněte se třídění dle různých klíčů
 - buďte opatrní se zavedením nových klasifikací nebo třídění
- ❖ **Otestujte navržený seznam alternativ**

Mimo to je nutné, aby dotazovaný nejen mohl, ale také chtěl na otázky upřímně odpovědět. Je tedy nutné organizovat šetření takovým způsobem, aby se aktualizovaly možnosti respondentů a vznikla u nich motivace k účasti v šetření.

VI.4 Řazení otázek a dramaturgie „zdvořilého“ dotazníku

Začátek dotazníku v mnohém ovlivňuje věrohodnost odpovědí. Proto bychom se měli v první fázi tázání především věnovat vytvoření motivace respondenta k účasti v šetření, vysvětlení jeho cílů a důležitosti, ujištění respondenta o zachování anonymity a ochrany jím sdělených údajů. Proto by nebylo vhodné hned zpočátku klást základní, meritorní otázky.

Řazení otázek:

- stručný úvod
- identifikační údaje
- úvodní (otevírací, zahřívací) otázka
- rozdělení otázek do tématických oddílů
- vhodné umístění citlivých otázek
- logické řazení oddílů
- logické řazení otázek v oddílech

Při logickém řazení otázek je však třeba se vyhnout situacím, kdy předchozí otázky mohou ovlivnit odpovědi na otázky následující.

Dramaturgie dotazníku

Sled otázek by měl zajistit střídání napětí s uvolněním, zkušební otázky k zjištění vědomostí by se měly vystřídat s otázkami, kdy dotazovaný známkuje nebo je žádán o radu. Celková dramaturgie by měla navodit atmosféru všedního rozhovoru lidí.

Monotónní sérii otázek je nejlépe umístit uprostřed dotazníku, otázky osobního rázu nebo otázky, kde je nebezpečí, že budou neupřímně zodpovězeny, se dávají spíše na konec; otázky jejichž zodpovězení se zdá snadno ovlivnitelné, se dávají na začátek, dříve než vlastní téma dotazníku začne působit.

Vzhledem k napětí, které se v průběhu dotazování vytváří, patří na konec otázka evokující uvolnění nebo trochu patetická a samozřejmě nesmí chybět poděkování.

Zdvořilý dotazník

V literatuře se uvádí, že dotazník může mít dobré nebo špatné způsoby, může být zdvořilý, ohleduplný, hrubý nebo sobecký. Výše uvedené zásady si staví za cíl, aby navržený dotazník odpovídal "dobrým mravům". Nutnost zdvořilosti se zdůvodňuje tím, že psychologicky posiluje pravděpodobnost ochotnějšího poskytnutí informace a zajišťuje podmínky, které přímo určují kvalitu výsledků. Dotazovaný (a popř. i tazatel) musí být při reprezentativním šetření zbaveni veškeré námahy intelektuální, psychologické, jazykové a technické povahy, která není bezpodmínečně nutná. Tendence je taková, že se těžkosti „přirozeně“ přesouvají na nepřítomné. Většinou zůstane skryto, zda jsou dotazovaní přetížení. U egoistického dotazníku, při jehož sestavování a formulaci mysleli badatelé jen na sebe, jen na to, co by se sami chtěli dovědět; i desetiminutový dotazník může být obtížným a dotazovaní se uzavřou. Celý výsledek šetření může být znehodnocen.

VI.5 Organizace pilotního šetření a příprava k rutinnímu zpracování

- Pilotní šetření:
 - výběr vzorku pro pilotní šetření
 - školení tazatelů
 - příprava programovacích prací na pořizování a zpracování dotazníků
 - návštěva vybraných bytů nebo firem, popř. rozesílání dotazníků poštou
 - úprava dotazníku na základě vyhodnocení pilotních dotazníků
 - promítnutí změn do pořizovacího programu
- Registrace dotazníku
- Formátování a tisk dotazníku
- Příprava technického projektu
- Projektové práce na dupočtech non-respons
- Projektové práce na dupočtech na základní soubor, popř. na celou populaci

VI.6 Dotazník jako komunikativní prostředek a veřejný dokument

Statistický dotazník je určen pro zpravodajskou jednotku, pro vzájemný kontakt respondenta a státní instituce, proto je zároveň *prostředkem komunikace*. Hlavním hlediskem a problémem zde je nacházení *společného jazyka a umění toho, jak účelně formulovat odborné texty, aby byly věcně správné, formálně dokonalé, stručné a zároveň pochopitelné pro respondenta*.

Zároveň statistický dotazník plní funkci *veřejného dokumentu (tiskoviny)*, který svým odborným obsahem a estetickou úrovní prezentuje státní statistickou instituci zpravodajské veřejnosti. Z toho vyplývají především požadavky na *odbornost dokumentu, jazykovou srozumitelnost a na kvalitní grafické provedení*.

Tyto aspekty vyžadují, aby statistický výkaz nebo dotazník splňovaly kritéria:

- *informativnosti* – adresnosti a funkčnosti jednotlivých složek dotazníku pro respondenta;
Z tohoto hlediska jde o:
 - vyloučení možnosti duplicitního zjišťování stejných údajů;
 - to, aby ukazatele, otázky a vysvětlivky byly co nejvíce adresné a vázány na cílovou skupinu respondentů;
 - potlačení nebo omezení momentů, které pro respondenta nejsou informativní;
- *jednotného firemního vizuálního stylu (corporate identity)*. Každý výkaz a dotazník ČSÚ je koncipován v rámci existujícího jednotného stylu (design manuálu). *Jednotící prvky*: náležitosti titulní stránky (logo, značka formuláře, registrační doložka atd.), písmo, barvy a kompoziční řešení;

- *čitelnosti*, která je vázána především na vhodný typ, řez a stupeň použitého písma, kvalitu tisku, barvu a kvalitu papíru;
- *přehledného, logického a úsporného grafického uspořádání materiálů*;
- *obsahového rozvržení*, které musí přispívat ke zlepšení přehlednosti a zvýšení jeho informativnosti. Jedná se o rozdělení informací na hlavní a vedlejší, přehledné rozčlenění důležitých částí a doplňkových údajů apod.;
- *estetické úrovně*, která se opírá o znalosti kompozice a typografie (organizace prostoru, poměr potištěné a nepotištěné plochy, poměr světla a stínu, kompozice na střední osu nebo na mimostřední osu apod., vhodnost použitého písma, kombinace různých typů písma, písma různé velikosti apod.) a technické možnosti kvalitního grafického provedení.

Vyplnění dotazníku a kvalita dat, popř. non-response, vedou k pochopení, že *respondent je plnoprávným účastníkem statistického zjišťování* a je nutná *spolupráce s respondentem a se zpravodajskou veřejností*. Zapojení respondenta do přípravy statistického dotazníku při provedení předvýzkumných a pilotních šetření by se mělo rozšířit i na ověřování nových ukazatelů a oddílů nebo na řešení problematických momentů v zaběhnutých šetřeních.

Kvalitní prezentace statistických šetření a statistických informací a veřejné *mise úřadu* prostřednictvím medií a získání veřejnosti ke spolupráci u důležitých jednorázových šetření cestou „doprovázení“ speciálními akcemi s vysvětlením cílů a obsahů šetření kompetentními a uznávanými osobami se ukazují jako nezbytná opatření.